

Opponensi vélemény

Bottlik Zsolt *A posztszovjet térség etnikai földrajza a kezdetektől 2014-ig* című doktori disszertációjáról

I. Témaválasztása és jelentősége

1. Az értekezés témája a posztszovjet térség etnikai földrajzi vizsgálata. A napjainkra mind egyértelműbbé váló etnikai, geopolitikai és identitás konfliktusok miatt a dolgozat egyértelműen aktuális és releváns. Tudományos értékét tekintve a disszertáció nemcsak kiemelkedő fontosságú, hanem úttörő jelentőségű a magyar földrajztudományban mivel, mint ahogyan arra a szerző helyesen utalt: ezt a térséget térben és időben interdiszciplináris módon ilyen részletességgel, különösen földrajzi és etnopolitikai szempontból kevésbé tárgyalták. A disszertáció több olyan új kutatási eredményt tartalmaz, mely nemcsak a magyar társadalom- és etnikai földrajz számára fontos, hanem egyes esetekben nemzetközi kontextusban is innovatív.

A munka jelentőségét a posztszovjet térség etnikai földrajzának átfogó történeti rekonstrukciója adja:

- A szerző a 9. századtól 2014-ig mutatja be a térség etnikai szerkezetének változását. Eddig ez ilyen idővallumban és földrajzi egységben magyarul még nem történt meg.
- Megállapítható, hogy a történeti korszakok (cári, szovjet, posztszovjet) integrált etnikai- és geopolitikai értelmezése új szintézist jelentenek, újdonság, hogy regionális szinten szisztematikusan vizsgálja az etnikai térszerkezet alakulását.
- A dolgozat jelentős mennyiségű statisztikai, kartográfiai és történeti adatot integrál és új típusú térképi szemléltetési rendszert alkalmaz,
- A dolgozat értékes hozzájárulás a magyar földrajzi identitáskutatások fejlődéséhez.

2. A kutatás célkitűzései és módszertani megközelítése

- A dolgozat célja világos és jól körül határolt. A térbeli egységek, az „etnikai areáliák” konceptualizálása újszerű.
- A szerző bevezeti és részletesen alkalmazza az „**etnikai areáliák**” fogalmát, amelyet olyan történetileg kialakult térségeknek tekint, amelyekben etnikai identitások sűrűsödnek vagy markánsan elkülönülnek.
- A hazai társadalomföldrajzban fontos újítás, hogy az „etnikai areáliák” az államhatárokkal vagy közigazgatási egységekkel nem esnek egybe, hanem

identitás-konstrukciók és történeti-etnikai sűrűsödések alapján lehatárolt egységek.

- Új eredmény az identitás konstrukciók földrajzi változatosságának értelmezése, éppen úgy, mint a cári, a szovjet és a posztszovjet időszak folytonosságainak és töréseinek feltárása.

- Új eredmény az etnikai szerkezet tér- és időbeli alakulásának kartográfiai szemléltetése.

- A kutatás interdiszciplináris módszerrel dolgozik, ötvözve a klasszikus etnikai földrajzot, a történeti-geopolitikai elemzést, a nyelvföldrajzot és a nemzetpolitikai megközelítést.

- Kiemelendő a saját készítésű térképek minősége, az az igényesség, ahogyan a szerző a népszámlálási adatokat, a nyelvhasználati jellemzőket és a kartográfiai hagyományokat kezeli.

3. A dolgozat szerkezete és logikai íve

A 13 fejezetre tagolt dolgozat szerkezete világos, logikusan felépített, az időrendben egymást követő három fő rész jól átgondolt.

- Történeti előzmények (kb. a 9. századtól a 19. századig)
államalakulások, nyelvi és vallási térképződés.

- Szovjet időszak (1917–1991)
nemzetiségi politika, russzifikáció, asszimiláció, censusok.

- Posztszovjet korszak (1991–2014)
identitásválság, pufferzóna-jelleg, új konfliktusvonalak.

- Külön értéke a dolgozatnak, hogy nagy figyelmet fordít a topográfiai nevek, etnonimák és terminológiák egységesítésére.

4. Tudományos és módszertani erősségek

- Térben és időben ritkán látott részletességű az etnikai térszerkezeti elemzés.

- A szovjet censusok kritikai értékelése, különös tekintettel a kategóriarendszerek változására tudományos szempontból kiemelkedő.

- Az interdiszciplináris megközelítés (földrajz – történelem – nyelvészet – identitáskutatás) koherens és jól integrált.

- Az ábrák kiválóan szemléltetik az érvelést, és önmagukban is értelmezhetők.

- Az „etnikai areáliák” térföldrajzi fogalmának kidolgozása érdemi elméleti hozzájárulás a földrajztudományhoz.

5. Statisztikai és kartográfiai újdonságok

- A szerző különös figyelemmel az adatfelvételi és kategorizálási különbségekre több korszak (1897, 1926, 1939, 1959, 1970, 1979, 1989, 2001, 2010) népszámlálási adatainak kritikus, térbeli összehasonlító feldolgozását végzi el.
- A dolgozatban egységes grafikai és módszertani rendszer szerint 46 saját készítésű térkép készült. A térképek szimbolikája és színkódolása összehasonlíthatóvá teszi az eltérő korszakokat.
- A szórványosodás, az asszimiláció és a nyelvi változások térbeli mintázatainak vizualizálása térképi újítként értékelhető.

6. A szovjet nemzetiségpolitika hatásainak földrajzi értelmezése

- A dolgozat bemutatja, hogy az etnoterritoriális szervezés (SZSZK, ASZSZK, AT) nemcsak közigazgatási struktúra volt, hanem térbeli eszköze is a nemzetiségek politikai és társadalmi „formálásának”.
- Újdonság az a földrajzi következtetés, hogy a szovjet etnikai adminisztratív egységek öröksége (pl. Gagauzia, Karabah, Abházia, Dnyeszter-menti Köztársaság stb.) a mai napig térbeli determinációként generálja a konfliktusokat és ezzel együtt az instabilitást.

7. A posztkoloniális földrajzi megközelítés alkalmazása a Szovjetunió térségére

- Ritka eset a magyar földrajzi irodalomban, hogy a kutató, mint jelen esetben Bottlik Zsolt kutatása során posztkoloniális elméleti keretet alkalmaz. A szerző ugyanis – különös tekintettel Közép-Ázsiára és Kaukázusra – az orosz birodalmi terjeszkedést a nyugati kolonializmus analógiájaként vizsgálja.

8. A dolgozat erénye, hogy nemcsak a fizikai, hanem a társadalmi tér és az identitás is mint földrajzi változó jelenik meg.

- Kiemelten elemzi azokat a történelmi konstellációkat (pl. russzifikáció, szovjet embereszmény, pufferzóna-helyzet), amelyek földrajzilag strukturalták az identitásokat és etnikai viszonyokat.

9. Terminológiai és topográfiai rendszer egységesítése

- A szerző – figyelembe véve a hivatalos neveket, a történeti elnevezéseket és nyelvészeti ajánlásokat – egységes rendszert dolgozott ki a településnevek, országnevek és etnonimák magyar nyelvű használatára.

II. Kritikai észrevételek

- Az egyes korszakok aránya kiegyensúlyozatlan : a szovjet időszak részletesebb, míg a cári előzmények és a posztszovjet időszak összefoglalóbb.
- A kutatási fókusz miatt a 2014 utáni fejlemények kizárása érthető, ugyanakkor a 2010–2014 közti feszültségek (Majdan, Donbász) elemzése lehetett volna részletesebb.
- Az etnikai kategóriák használata során nincs mindig világosan elkülönítve az „etnicitás”, a „nemzetiség”, a „nyelvi csoport” és az „állampolgárság” fogalma.
- Javaslom – különös tekintettel a szovjet statisztikai rendszer sajátosságaira –, hogy ezen fogalmakat, azok következetes használata előtt a kezdő fejezetben definiálja a szerző.
- A dolgozat jelentős nemzetközi szakirodalmat használ, de az angol nyelvű kortárs (pl. geopolitikai vagy identitáselméleti) hivatkozások terén, főleg a 2000 utáni művekkel bővíthető lett volna.

III. Összegző értékelés és javaslat

Tudományos értékét tekintve Bottlik Zsolt doktori disszertációja olyan új kutatási eredményeket tartalmazó koncepcionálisan és módszertanilag előremutató, **kiemelkedő, úttörő jellegű** munka, amely érdemben hozzájárul a hazai földrajztudomány fejlődéséhez. A posztszovjet térség etnikai földrajzának ilyen részletességgel, térbeli-időbeli kiterjesztéssel történő feldolgozása egyedülálló. A dolgozat publikálásra és nemzetközi közlésre alkalmas, teljesíti az MTA doktori követelményrendszerét. Éppen ezért az értekezés nyilvános vitára bocsátható, sikeres védelem esetén pedig a jelölt okkal és joggal lesz az MTA doktora.

Budapest, 2025. október 15.

dr. Tóth Pál Péter
az MTA doktora